

« Խօսք » եւ « լոյս » երկու համանուն բառեր են նախնական սրբազան լեզուին մէջ : Եւ առանց պատճառի չէ այդ : Էդտր կերպով մը բնութեան խօսքն է : Եւ իօսքն ալ մտքին լոյսն է : Տիկերքը մտիկ կ'ընէ եւ կը պատասխանէ : Յաւտեմական խօսակցութիւն մը կ'անցնի բնութեան եւ հոգիին միջեւ : Ե՞՞՞՞ հոգին չմտաբանման, չլուսատրէր ինչ որ միւսը կ'ըսէ, այդ չհասկցուած մտին բնութեան չհիւստի պէս պիտի ըլլար :

Ճ. ՄԻՇԼԷ

Բացում է բաժանորդագրութիւն

Ա Ն Ա Հ Ի Տ Ի

Վեցերորդ քաջանիւն

ԱՆԱՀԻՏ կը շարունակէ հրատարակուիլ միեւնոյն ուղղութեամբ եւ միեւնոյն ծրագրով :
Բաժանորդագիր կանխիկ է :

Այն բաժանորդները որ դեռ չեն վճարած իրենց բաժնեգիրը , կը խնդրենք որ փութան
իրենց պարտքը հատուցանել :

Լոյս տեսաւ

Մասենադարան « Անահիտ » . — քիւ 3

Լոյս տեսաւ

Հրատարակութիւն « Անահիտ »ի . — քիւ 2

ՕՄԱՐ ԽԱՅԵԱՄԻ

Քառեակները

Թարգմանեց պարսկերէն թնագրէն

Գ. ՓԱՆՆԱԿ

Այս հատորը կը պարունակէ պարսիկ մեծ
բանաստեղծին բոլոր քառեակներուն թարգմա-
նութիւնը եւ ընդարձակ ու հմտալից ուսում-
նասիրութիւն մը՝ թարգմանչէն՝ Խայեամի
կեանքին ու գործին վրայ : Կը բաղկանայ 120
մեծադիր ու ծածկեղարգ երեսներէ :

Գինն է՝

Վերժէ թղթի վրայ	10	Փրանք
Քուչէ — —	5	—
Հատարակ — —	3	—

Պ. Գ. Փաննակ որոշած է իր այս հատորին
վաճառման հասոյթին կէսը նուիրել Ձէյթունի
որբերուն համար բացուած հանգանակութեան
եւ կէսը Պէշիկթաշեանի որբերուն հրատա-
րակութեան :

Գինը ուղղակի կ'աւելնէ զիմեն « Անա-
հիտ »ի խմբագրութեան կամ մեր գործակա-
տարներուն :

ՄԿՐՏԻՉ ՊԷՇԻԿԹԱՇԵԱՆԻ

Ճառերն եւ Քերթուածները

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՎ

Հրատարակեց

Ա. ՉՕՊԱՆԵՍՆ

Այս հատորը կը պարունակէ , ինչպէս ար-
դէն ծանուցած ենք , Մ. Պէշիկթաշեանի բոլոր
քերթուածներն ու ճառերը , բազմաթիւ ծա-
նօթագրութիւններով լուսարանուած . գրարար
քերթուածներուն կ'ընկերանան աշխարհարար
թարգմանութիւնները : Կը բաղկանայ 200 մե-
ծադիր էջերէ :

Գինն է՝

Ֆրանսայի մէջ 4 ֆրանք , օտար երկիրնե-
րու համար 4,50 . Ամերիկա 1 տոլար . Ռուսիա
2 ռուպլի :

Վերժէ թղթի վրայ , « Անահիտ » ի ծաւալով ,
10 ֆրանք , Օտար երկիրներու համար 10,50 .
Ամերիկա 2 տոլար . Ռուսիա 4 ռուպլի :

Յաջորդ հատորը , որ պիտի պարունակէ Պէ-
շիկթաշեանի կենսագրութիւնը , լոյս կը տեսնէ
յառաջիկայ ձմեռ :

ԱՆԱՏԻՏ

Հ Ա Ն Դ Է Ս Ս Մ Ս Ե Ա Յ

Ազգային, Գրական, Գեղարուեստական

2, ՏՄՐԻ

ՆՈՅՆՄԱՆԵՐ

Թիւ 11

Մա՛րդ մը

Անահիթի 1903ի Փետր.-Մարտի թիւին մէջ հետեւեալը կը գրէի . « Եւրոպայի Հայոց ընդհանուր հովիւի պաշտօնը շատ կարեւոր պաշտօն մըն է՝ մեր ժողովրդին արդի կացութեան մէջ . այդ պաշտօնին գլուխը անհրաժեշտ է ունենալ մարդ մը որ բմբունէ անոր խոշոր նշանակութիւնը եւ կարող ըլլայ զայն կատարել : Եւրոպայի Հայոց ընդհ. հովիւը պէտք է որ հետաքրքրուի արտասահմանի Հայութիւնը զբաղեցնող բոլոր կարեւոր խնդիրներով, ինչպէս եւ բովանդակ հայ ժողովուրդը այս վայրկեանիս յուզող էական հարցերով, ու պէտք է որ ան զիտնայ մեր ժողովուրդը ներկայացնել եւրոպական ազգերուն առջև : Եւրոպայի Հայոց ընդհ. հովիւը պէտք է մեծ սրտով, լայն մտքով, ամուր նկարագրով եւ ընդարձակ զարգացմամբ անձ մ'ըլլայ : Անթիւ գործ կայ իրեն համար կատարելու : Ո՛րքան կռիւներ, վէճեր, սքանտալներ որ արտասահմանի Հայերը փոթորկեցին այս վերջին տարիներուն մէջ, ձուլին մէջ խեղդուած պիտի ըլլային (1) . եթէ Եւրոպայի Հայոց ընդհ. հովիւը զիտնար իր բարձր հեղինակութեամբ միջամտել, լսելի ընել իր ձայնը՝ արդարութեան, ճշմարտութեան յաղթանակին

ի նպաստ, ազգային արժանապատուութեան յարգուելուն հսկէր, կրքերու ծայրայեղ բորբոքման վրայ Քրիստոսի խօսքին եւ Համբարնացիներու եւ Շնորհալիներու շունչին խաղաղաբեր ներգործութիւնը թափէր . եւ ո՛րքան օգտակար պիտի ըլլար մեր դատին համար, մեր ժողովրդին յաչս Եւրոպացւոց յարգելի դառնալուն անսակէտով, որ մեր ընդհ. հովիւը (համակերպելով հանդերձ խոհեմութեան բոլոր պահանջներուն) զիտնար արտաստուոր պարագաներու մէջ մեր ժողովրդին ցաւերը հազորելու Եւրոպայի բարձրագոյն իշխանութեանց, արեւմտեան կղերին, վերին ներկայացուցիչներուն հետ մտերմական յարաբերութիւններ հաստատելով անոնց մէջ իրական համակրութիւն մ'արթնցնէր . դէպ ի մեր ժողովուրդն ու եկեղեցին, շնորհակալութիւն յայտնէր մեր ցաւերն ամոքելու համար իրենց պերճախօսութիւնը, իրենց զրիչը մեր դատին ի նպաստ դնող Եւրոպացիներուն, մեր եկեղեցւոյն պատմութիւնը, կազմակերպութիւնը բացատրող ուսումնասիրութիւններ հրատարակէր եւրոպական հանդէսներու մէջ, եւնա »

Կարելի չէր կարծեմ աւելի որոշ կերպով բացատրել կարեւորութիւնը զերին զոր ունի կատարելու Եւրոպայի Հայոց ընդհ. առաջնորդ մը : Եւ սակայն այդ կոչը ո եւ է արձագանք չգտաւ : Մեր արտասահմանի մամուլը եւ ոչ իսկ զբաղեցաւ այդ հարցով, որ սակայն էական էր, եւ է միշտ : Ատենէ մը ի վեր հաճոյքով կը նկատեմ որ քանի մը ուրիշ ձայներ

(1) Այս տողերը զժբաղարար ստորինապէս պահած են իրենց ամբողջ այժմեւութիւնը այս վայրկեանիս :

ալ կը սկսին միեւնոյն եղանակն հնչեցնել: 6-7 ամիս առաջ Բագմալիսը « լուրջ » առաջնորդի մը անհրաժեշտութիւնը կը զգացնէր: Պ. Չերազ, իր թերթին վերջին թիւին մէջ, կը գրէ. « Իւթիւճեան սրբազանին, որ հրաժարականը առած է, պէտք է իբր յաջորդ նշանակել արքեպիսկոպոս մը որ հիմնովին գիտնայ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պատմութիւնը ու Եւրոպայի բնուէլ լեզուներէն մին, մասնաւորապէս Փրանսերէն, նորընտիր առաջնորդը պարբերաբար պիտի այցելէ Եւրոպա հաստատուած հայկական գաղութները, բայց իր կեդրոնաակումբն պիտի ըլլայ Փարիզ: »

Ասկից զատ, Պ. Չերազ նոյն յօդուածին մէջ՝ կ'առաջարկէ « կատարելագործել Փարիզի նոր եկեղեցւոյն երաժշտութիւնը, ոչ միայն որպէս զի հայ գաղութին անգումները յաճախ մղուին զալ հոն, այլ ևս լաւ ազդեցութիւն ձգելու համար այն օտարներուն վրայ որոնք կ'այցելին ու միշտ պիտի այցելին ժամ-կօ ժոն փողոցի հայկական եկեղեցին: » Այս մասին վէճ կարելի չէ: Ու « կատարելագործել »ը տարածութեամբ մըն է: Պէտք է երգիչներու խումբ մը կազմել՝ յարչ դպրապետի մը առաջնորդութեամբ, որպէս զի Փարիզի պէս մեծ կեդրոնի մը մէջ մենք ալ ունենանք ևս օտարներուն կարենանք ընծայել եկեղեցական կանոնաւոր երգեցողութիւն մը, ինչպէս ունին Ս. Փէթրոս-պոլսէ, Թիֆլիսի հայ եկեղեցիները: Անահիթի վերջին թիւին մէջ այդ պէտքը որոշապէս կը զգացնէի: Գոհունակութիւնը զոր յայտնած էի կործակուիլ թէ Թաղական նորնորդը որոշած է այդ գործը լրացնել, անհիմ է եղեր: Թաղական նորնորդը որոշած է միայն Պ. Շահ-Մուրատեանց իբր երգիչ պահել՝ փոքրիկ ամասականով մը, բայց զպրաց դաս մը կազմելու գաղափարը մէկզի գրած է, միշտ այն սխալ գաղափարէն առաջնորդուած թէ ատի ծանր և անկորդ ծախք մը պիտի ըլլայ եկեղեցւոյն համար: Անկանոն, խառնափնթոր և անբաւական երգեցողութեան մը տեղ եթէ մեր եկեղեցին ունենայ խմբական կանոնաւոր երգեցողութիւն մը, թէ՛ Հայոց և թէ՛ օտարներու բաղմութիւնը շատ աւելի ստուար կ'ըլլայ՝ ամէն կերակր, և անկի խանդավառ. և ատոր յատկացուած գումարը ոչ միայն չի կորսուիր, այլ շահ մըն

ալ կրնայ ձգել եկեղեցիին. ատոր համոզուած եմ: Կը հրաւիրեմ անգամ մը ևս Թաղական նորնորդը՝ լուրջ նկատաբարութեան առնել այս հարցը, որ էական է:

Պ. Չերազ կ'առաջարկէ նաև եկեղեցւոյն ետև կառուցուած առաջնորդարանի մէկ սենեակը վերածել մատենադարան-բնօրհարանի, մըս սենեակներուն մէջ հաստատել հայկական մուսէոն մը, հայկական գրդոց մը « այսինքն հայ լեզուի և գրականութեան դասընթացք մը Փարիզ բնակող մեր դեռապի հայրենակցներուն համար »(1), լսարան մը, ժողովալայր մը՝ Փարիզի հայկական ընկերութեանց համար, ու սպարան մը:

Ասոնք բոլորն ալ գեղեցիկ ծրագրերն են և կրնան դուրս իրագործուիլ՝ եթէ Փարիզի հայ գաղութը ունենայ հարկ եղած կամքը, կուրծը, անձնութիւնը և համարաչափութիւնը զանոնք իրագործելու համար: Պ. Չերազ կը լինէ անշուշտ թէ այդ ծրագրերը զոր այժմ կը ներկայացնէ իբր նորութիւններ, և ուրիշ աւելի կարևորներ ալ, նախատեսուած էին մեր խեղճ « Հայկական Միութիւն »-էն որուն նպատակը՝ ըստ կանոնադրութեան՝ սապէս էր բանաձևուած:

« 1. Զարգացնել համարաչափութիւնը Հայոց մէջ. 2. Պաշտպանել օրինական միջոցներով,

(1) Եւրոպայի հասարակական կազմակերպութեան մէջ հայ լեզուի եւ գրականութեան դասընթացք մը հաստատելու գաղափարը, զոր առաջին անգամ Հ. Երեմեան յայտնեց Բագմալիսի մէջ, « աս լաւ է, ու ցուպի ե ու դեռ ոչ մէկ տեղ իրագործուած սկզբնաւորութիւն մ'իսկ ունեցած չ'ըլլայ: Այդ գաղափարը, սակայն, չի ջնջեր շարժի մէջ հայկական երկրի մը հաստատուն անհատներէն, որոնք մասին Անահիթի մէջ խօսած եմ Կանի մը անգամ: Այս երկու ծրագրերը սարքեր են, բայց իբր կը լրացնեն, եւ երկուսն ալ պէտք է իրագործուին: Փոքրիկ մը ծրագրեր՝ ամեն պարագայի մէջ՝ « աս աւելի բազմակողմանի օգուտներ կը ներկայացնեն: Լեհացիք եւ իրլանդացիք « ասոնց ի վեր ունին ազգային երկրի մը փարիզի մէջ, եւ Հրեաները վարձապետանց մը (որուն մասուցած ծառայութիւնները ստորին են ելում): Հայկական երկրի վարձապետանց մը՝ փարիզի մէջ՝ կրնայ օգտակար ըլլալ ոչ միայն փարիզի սեր դեռ ստի հայրենակցներուն, այլ արտասահմանի բոլոր գաղութներուն ու մայր-հայրենիքին ալ ազգային-կրթական գործին:

հոյ ժողովրդին բարոյական ու նիւթական շա-
հերք . 3. Ամբաստնայեցի մուշին կապերը եւ-
րոպական քաղաքակրթութեան հետ , եւ ճանչ-
ցընել Եւրոպային հոյ ժողովրդին մատուցական
ու անտեսական կեանքը . 4. Նարստել հոյ զբո-
րոյներու զարգացմանը . եւ աշխատել մասնա-
ւորապէս համալսարանական քաղաքի մը մէջ
հայկական քրիստի մը հիմնարկութեանը . 5. Կա-
ջալերել ամէն հրատարակութիւն եւ գործ որ կը
ձգտի այս արդիւնները յառաջ բերել :

« . . . Ընկերութիւնը կ'ընդունի իբր նուիրա-
տուութիւն՝ գրամ , դրքեր , գեղարուեստական
առարկաներ , ձեւագիրներ եւ հնութիւններ :

« . . . Տնօրէն ժողովը պիտի հիմնէ Փարիզի
մէջ տեղի կռթմանց գրասենեակ մը , ուր պիտի
հաւաքուին եւ հայթաթուին Հայոց մասին
ամէն տեսակ տեղեկութիւններ : Այդ գրասեն-
եակը պիտի պարունակէ նաեւ մասնագարան
մը ուր պիտի հաւաքուին Հայութիւնը հետա-
քըքրող գրքեր , լրագրիներ եւ առիւմաններ : »

Այդ բոլոր գեղեցիկ ծրագրերնոր արդէն շա-
տանց իրագործուած կ'ըլլային , եթէ քանի մը
տխուր տխրանքներ ծնած օրէն իսկ խեղդած չը-
լլային այդ ընկերութիւնը , եւ եթէ Փարիզի
հոյ գաղութին այդ սպանումին հանդէպ անտար-
բեր հանդիսատեսի աններելի դիրք մը պահած
չըլլար : Ասի կ'ըսեմ որպէս զի ամէն ոք համոզ-
ուի թէ ծրագրերնոր թղթի վրայ բանաձեւերը

չի բաւեր զանոնք իրագործելու համար : Ատոր
համար անհրաժեշտ է որ Փարիզի հոյ գաղութը
գիտակից ու եռանդուն հաւաքական ձեւով մը
թօթվէ զարդ տիրող թոյլ անհոգութիւնը , լուե-
ցնէ անձնական , հատուածական կռիւները՝ ամ-
բողջութեան հաւասարապէս օգտակար նոյա-
տակներ մարմնաւորելու աղօթու ու անշահա-
խընդիր ձգտումն միայն մղուած :

Այդ ցանկալի արդիւնքին շուտով ու լիովին
հաճելու մ' ծաղիս կրնայ նարստել կարող ընդ-
հանուր առաջնորդի մը ընտրութիւնը : Այս հարցը
որուն լուծումը չափազանց ուշացաւ , այլ եւս
անյետաձգելի հարց մին է :

Այնքան մեծ , գեղեցիկ , բազմօգուտ գեր մըն
է ընդհ. առաջնորդի այդ գերը՝ այնպէս ինչպէս
զայն կ'ըմբռնեմ , որ ինծի կը թուի թէ մեր
զարգացած եկեղեցականները արդէն շատանց
ինքնին փութալու էին գիմել էլ միտմին՝ այդ
պաշտօնին կոչուիլ ինդրելով : Ու չի բաւեր որ
այդ ընդհ. առաջնորդը միմիայն « հմուտ բլլայ
Հայոց եկեղեցական պատմութեան ու Եւրոպա-
կան բանուկ լեզուի մը , » ինչպէս կը գրէ Պ.
Չեքոզ . պ'աք է անշուշտ հմուտ բլլայ , բայց
ամէն բանէ առաջ պէտք է ունենայ յիտակ ,
կորովի եւ անձնուէր նկարագիր , զոճարեւու-
թեան ու գործունէութեան սգի , ազդելու կա-
րողութիւն : Պէտք է որ մարդ մը բլլայ , —
ՄԱՐԴ ՄՐ : Ա. ՉՕՆԱՆԱՆ

Փ Ա Ս Ք Ե Լ

Փասքեղ մը , բոունս ծաղիկ երբեմնի ,
Միսիկ ուրուանկար , իրիկուան պասիկեր ,
Ուր գանգախսունն . սնդի՛ն , կը կանգնի ,
Երբ գիւղ կը դառնան դաշտն գեղջուկներ :

Ժամակ սիկն , յա՛մը , աղոսսած որմի
Մը վրան կախուած , եւ գոր չի պսիկեր

Ապակին , գիծերն անոր մի առ մի
Եւ բոյրն գոյներն եւ վա՛ղ ինքնաւեր :

Միտուած դեմքերն աչ հոգւոյն մեջ այնպէս
Կը բոջնիկ սսիաւ . ժամանակն անգուր
Կ'աւրե երջանիկ հեգքերն անոնց շուս :

Կը հիւսիկն յուշերն կարծուած անբառամ :
Ու սեռեղներն՝ որ շացուցած եւ մեզ՝
Կը սեռնիկն սիրտն մեջ երկրորդ անգամ :

Վ. ՄԱԼԷՉԵԱՆ

Խ Ա Յ Ե Ա Մ

ԵՒ

Պարսիկ գրականութիւն

Մարդ կը վարանի ըսել թէ իր զգացումին մէջ ո՞րն է մեծը, զո՞ւ թէ զարմացում, երբ կը կարդայ « Մուրճ » հանդէսի մայիսի թիւին մէջ նայեամի թարգմանութեանս եւ ուսումնասիրութեանս վրայ քննադատութիւն մը որ կը յաւակնէր միևնոյն աստիճանից տալ ուղիղ ըմբռնումը նայեամի բուն ոգիին եւ պարսիկ գրականութեան ընդհանրապէս :

Հին յիշումներու եւ հինցած աւանդամուտութեան վրայ հիմնուած էր յօդուածը, որուն մէջ ոչ թէ նշոյլ այլ ջանք անդամ չկար — յօդուածագիրը կը խոստովանէր թէ նայեամի մէկ բնագիր մը չէր կրցած գտնել — հեղինակն աչքի առաջ դրած՝ խղճամիտ քննութիւն մը ընելու՝ բաղդատութիւններ, կոչումներ ընելով, փաստեր մէջ բերելով : Այս ամբողջ տեղ բունած էր հինօրեայ քննադատականի մը տափակ ու մշակողմանի բանաձեւը որ շատոնց դադրած է անցուկ դրամ ըլլալէ, եւ միամիտ հետեւողութիւն մը Արեւելեան մեկնաբանութեան խորամանկ դպրոցին, որուն լուծը թօթափած պէտք էր ըլլալ նորօրեայ եւրոպական կրթութեամբ գրագէտ մը :

Ահա հայ գրագէտ մը, որ գիտակ է արեւելեան քոյր ազգի մը լեզուին, պատմութեանը, որ այնքան մօտ կը գտնուի անոր երկրին, զիւրութիւն ունի հոն ելումուտ ընելու, հպում ունենալու երկրացիներուն հետ, կենդանի բարբառը լսելու, տեղւոյն վրայ ուսումնասիրութիւններ ընելու, վերլուծելու հոն տիրող ըմբռնումները, նշանաւոր հեղինակներու բուն ոգին եւ ձգտումները, որ կրնար՝ արեւմտեան հիմնաւոր կրթութեան հետ միացուցած ցեղակցութեան եւ գրակցութեան այս թանկագին առաւելութիւնները, անկախ ուղիղ եզրակացութիւններու համար, լուսաւոր թարգմանն հանդիսանալ Արեւելքի մտաւոր արտադրու-

թեանց : Այս դերը, հայ գրագէտներու պարսէն էր — եւ իրաւունքը — արժանապէս ու փութացիօրէն կատարել : Բայց եթէ պիտի տեսնենք այդ տեսակ յօդուածներ յաճախ, պէտք է մնաք բարով ըսենք այդպիսի յոյսերու, մասնաւոր թէ պէտք է վախնանք որ մի գուցէ մեր նորարութիկ քննադատական դպրոցը, իր յստակատեսութեան եւ հմտութեան կրկնակ թերինւրովը, փոխանակ դափնիներու ծիծաղ ու արհամարհանք միայն ընդունի արեւմտեան գիտութիւնէն :

Եւ ի՞նչ ազդեցութիւն կ'ուզէք որ ընէ յօդուած մը որուն սկիզբէն իսկ չափը կ'առնուի յօդուածագիրին հմտութեան եւ դատողութեան : Պարսիկ գրականութեան վրայ ընդհանուր տեսութիւն մը ընելու հաճոյքը տալով ինքզինքին, կ'ըսէ « Իսկ այն ինչ որ հրատարակուել է Արեւմուտքում կամ Արեւելքում, մի շատ նիհար մասն է պարսկական գրական հարուստ ժառանգութիւնից : Բայց այս նիհար մասն էլ մնում է իր պատկառելի բարձրութեան վրայ թէ՛ որակի եւ թէ՛ քանակի կողմից, պարունակելով իր մէջ երեք մեծութիւններ՝ այս բառի եւրոպական նշանակութեամբ. Ֆիրդուսի — էպիկ (զիւցադներգակ ըսել կ'ուզէ) բանաստեղծ, Հաֆիզ — լիրիկ (քնարական ըսել կ'ուզէ) բանաստեղծ եւ նայեամ — միտոիկ (!!!) բանաստեղծ : » Անտեսել — չըսելու համար անգիտանալ — պարսիկ գրականութեան եւ թերեւս ամէն գրականութեանց ու ամէն գարեբու մեծագոյն, բուն միտոիկ բանաստեղծը՝ Ջէլալէդէին Ռումի (Շէմսի Թէրթիլ)՝ եւ անոր անկապտելի սեպհականութիւնն եզոզ աթոռը տալ — անցնելով ուրիշ երեւելի միտոիկ բանաստեղծներու վրայէն, ինչպէս Սէնարի, Ֆէրիդուդէին Աթթար, Շամի, Նիզամի եւայլն — նայեամի ! բայց կարելի էր նոյնքան պատշաճութեամբ հոն բազմեցնել Վօլթէնը, որուն նմանցուցած են նայեամը նշանաւոր Եւրոպացի քննադատներ, այնքան ակնյայտնի է նայեամի քառակներուն ազատախոհական, սկիզպո՛կ, ժխտող, անճանաչական (agnostique) ոգին : Գոնէ կարելի ըլլար Պարսկաստանի այս հանրածանօթ միտոիկ բա-

(*) Հոս միանգամ ընդ միշտ ըսենք թէ յօդուածիս մէջ կը հետևի ինք՝ գրական միտութեան եւ դիւրամացութեան սիրոյն՝ Արեւելեան Հայոց տառադարձութեան :

նաստեղծներու անստեղծը վերագրել անոնց բնագրին սակաւութեան կամ քիչ տարածման . բայց ո՛չ, պարոն յօղուածագրին դէմ՝ այսպիսի ենթադրութեանց ողորմութեան դուռն ալ փակուած է : Հակառակ ազատախոն էյայեամբ զոր ոչ թէ Տիգրիսի պարսիկ հիւպատոս ու պաշտօնեաները , ինչպէս կը պատմէ Պ. Յօղուածագիրը , այլ Շահն անգամ չի ճանչնար կամ չուզեր ճանչնալ , ընդհանրապէս բոլոր միստիկ բանաստեղծները եւ յատկապէս Ջելալէդդին Ռումի՝ Մեսնէվիի հեղինակը՝ հանրածանօթ են եւ հանրահոշակ : Ամենադոյզն ուսում — լսկ ընթերցանութիւն անգամ պիտի ըսէինք — ստացած Պարսիկ բերնուց գիտէ լերկայն հատուածներ անկէ , զոր խանդագին հիացումով կը կրկնէ ամէն առթիւ . ամէն բանակուռի կամ վիճաբանութեան մէջ կոչումներ կ'ըլլան անկէ , որոնք վճռական փաստերու կ'յիւր կ'ունենան , ա՛յնքան մեծ է եւ պատկանելի անոր հեղինակութիւնը : Հագուադէպ միաճանութեամբ՝ նոյն հիացումը կը յայտնեն իր հանճարին վրայ՝ իրր միստիկ բանաստեղծ՝ բոլոր Եւրոպացի պարսկագէտները եւ թարգմանիչները , ինչպէս Ռէդհաուզ , Հուինֆիլդ , Նիկըլսըն Սնոդդիոյ մէջ , Ֆօն Համմէր՝ Գերմանիոյ մէջ , եւ Ռօզէնցուայդ՝ Աւստրիոյ մէջ : Այս վերջինը հրատարակած է անոր Իլլանը ընտրանքով եւ կ'անուանէ Ջելալէդդինը « մեծագոյն միստիկ բանաստեղծը Պարսկաստանի » (տես Auswahl aus den Diwanen des grössten mystischen Dichters Persien)՝ դատում մը որ հակասող չունենալու չափ բացայայտ է : Եւ սակայն Պ. Յօղուածագիրը էյայեամբ կուտայ այս տիտղոսը : Մարդ ապշած կը մնայ տիտղոսներու այս շրջման , գերերու այս անլուր շփոթութեան առջեւ , եւ ակամայ կը սկսի հարցնել ինքզինքին թէ մի՞ գուցէ Պ. Յօղուածագիրը զո՞ր զացած ըլլայ իր վրայ խաղացուած խաղի մը՝ չարածճի Պարսիկի մը կամ կատակասէր Ռումի մը կողմէ : Բայց յետ խորհրդածութեան , աւելի կը միտինք այս առեղծուածին լուծումը գտնելու բուն իր մէջ , իր քննադատական խակ մեթոտին մէջ , իր հեշտ համակերպութեան՝ Արեւելեան մտքերուն տիրող Սոփիական մեկնաբանութեան , եւ մանաւանդ էյայեամբ բնագրին իր խիստ հարեւանցի ուսումնասիրութեան , ու բուն միստիկ բանաստեղծներուն գործերուն հետ բաղդատական քննութեան զանցառումին մէջ :

Հետզհետէ պարզենք հիմա այս ամենէն յառաջ եկած խոշոր սխալները էյայեամբ ժամանակին , կրած ազդեցութեան , բուն ոգւոյն , եւ յետոյ թարգմանութեան համար ընտրուած բնագրին , ու անոր չափին նկատմամբ , միշտ մէջ բերելով փաստեր եւ ապացոյցներ որոնց համար չունինք այն խորչանքը զոր կը տածէ Պ. Յօղուածագիրը իբր « դժուար եւ ընթերցողներին ճանճրալի » :

Առաջին եւ գլխաւոր պատճառը Պ. Յօղուածագրի մոլորումին՝ պէտք է վերագրել գերմանական ծագում ունեցող յայտնի քննադատական բանաձեւին , « ժամանակի ոգի »ին , որ այնքան ընդունակ է զեղծումի , երբ գործածուի իբր միակ առաջնորդ մեծ մտքի մը գնահատումին ամենաբարդ հարցին մէջ :

Այս բանաձեւի համեմատ՝ անգամ մը որ կը ճանչցուի երկրի մը մէջ որ եւ է դարի ոգին կամ ընդհանուր ձգտումը , ա՛լ չկայ այնքան գիւրի բան որքան եղբակացնել անկէ այդ դարուն մէջ երեսցող հեղինակի մը ոգին : Այս բանաձեւը , որ զուրկ չէր — իր լայն գծերով — ճշմարտութեան մասէ մը եւ բեղնաւոր հայեացքներու կ'առաջնորդէր , սկիզբները մեծ բաղդ վայելեց եւ մեծ հոշակ ստացաւ , թերեւս անոր համար նաեւ որ մասնաւոր հեղինակի մը կեանքին , խառնուածքին , գործերուն մանրակրկիտ ուսումնասիրութեան տաժանքէն կ'ազատէր գիտունի տիտղոսին հետամտողը , եւ կորուկ ճանբայ մը կը բանար անոր առաջ : Բայց չուտ տեսնուեցաւ թէ քննադատական այդ բանաձեւը թերի էր , եւ պէտք ունէր , ուղիղ արդիւնք տալու համար , յաւելուածական մասի մը , թէ հարկ էր ժամանակի ոգին հետ ուսումնասիրել նաեւ հեղինակին անձնական հոգին , իր զգայնութիւնը , իր մտաւորական հակումը , իր խառնուածքը , իր կրած ազդեցութիւնը , իր կեանքը , վերջապէս այն ամէնը որ կուգան կը կազմեն իւրաքանչիւր անհասի ինքնութիւնը , առանձնաւորութիւնը , որ կը տարբորչէ զայն ուրիշներէ , եւ կուտայ իրեն այդ ներքին ոյժը որով ,

— Երբ մանաւանդ գերազանս մասա որութեամբ
 օժտուած էակ մին է, — կր ներգործէ, կր
 հակադրէ յաճախ իր շրջակային գէմ ու կո փո-
 խարկէ զայն՝ ! Ի այս թանկագին ինքնութեան
 մէջն զխոզով ամէն բան, նոր հայեացք
 մը կր բերէ, նորոգ շունչ մը կր գառնայ, իր
 կարգին՝ նոր մեկնակէտ մը կր հայթայթէ իր
 ժամանակի մասաւորական շարժումին: Հանճարի
 մը ամենէն բնորոշ հանդամանքն է այս նորո-
 գիչ բնութիւնը: Եւ այսպիսի հանճարներու
 միջոցով է որ բնութիւնը կ'ապահովէ ճոխ պէս-
 պիսութիւն եւ առաջըր կ'առնէ ամուլ միօրի-
 նակութեան: Դժբաղդաբար Պ. Յօդուածագրի
 համար, եւ բարբաղդաբար մարդկութեան հա-
 մար, այսպիսի ստեղծող մաքրէր չին կրնար
 մաշուի: ու արգելափակ պահուիլ նեղ բանա-
 ձեւի մը մէջ ինչպէս է « ժամանակի ոգի » ի բա-
 նաձեւը, եւ անոնց ուղիղ գնահատումը կր կա-
 բօտի շատ աւելի լայն եւ նուրբ վերլուծում:
 քան այն որ բաժինը բլրալ կո թուի Պ. Յօդուա-
 ծագրին: Ասոր համեմատ հարկ չկայ յոգնածան
 աշխատութեան, շատ սրբղ է որ եւ է հեղի-
 նակ որակել: Գտի՛ր գորը, յայտնի է դարին
 ոգին, եւ խելոյն կրնաս անուն մը փակցնել
 հեղինակին վրայ, եւ իր տեղը տեղաւորել:
 Նոր տարեցոյցի մ.ջ շարժական տօները գտնելու
 պէս բան մը: Տեսէք որքան զիւրիւն է: Պ. Յօդ-
 ուածագիրը գիտէ թէ ժ.Ա. գարը, ժ.Բ. շարը
 Պարսկաստանի մէջ « միստիկ գրականութեան,
 եւ միստիկ բանաստեղծութեան բարդաւածման
 դար էր ». ergo, կնայեամ որ նոյն ժամանակին
 կ'ապրէր, միստիկ բանաստեղծ էր: « Օձարը
 աչքերը բանում էր նիշարուր քաղաքում այն
 ժամանակ, երբ այդ միւսնոյն քաղաքում աչ-
 քերը փակում էր միստիկ բանաստեղծների
 հայրը Աբու Աէյիղ », հետեւաբար կնայեամ պէտք
 է միտոնիկ բանաստեղծ բլրայ: Օ՛հ (նչ աղւոր
 « լուծիչ երկանց » այս բանաձեւը: Բօգրէր իր
 մանուկի աչքերը կը բանար երբ ուսման թիկ բա-
 նաստեղծութեան փոզն հնչեցող անոր հակայ
 դասապետը Հիւզօ, ուրեմն Բօգրէր ուսման թիկ
 բանաստեղծ էր: Ժօքթ Սան դաղափարապաշտ
 վիպագիրը իր համբաւին գաղաթնակէտը հասած
 էր երբ էմիլ Զօլա սկսաւ գրել վէպ, ուրեմն
 Զօլա գաղափարապաշտ վիպագիր պէտք էր բլ-
 րալ: Շօպէնհաուէր, յոսեւտութեան իմաստա-

սէրը, նոր աչքերը փակած էր երբ նիղչէ սկսաւ
 նոյն հարցերու լուծման սրայապիկնել իր հօր
 միտքը, ուրեմն նիղչէ յոսեւտ փիլիսոփայ էր:
 Ահա գեղեցիկ արգիւնչները որոնց ծնունդ կու-
 տայ Պ. Յօդուածագրի բննագրատական մեթոտը:
 Այսպիսի սրբազական բմբանողութեան մը
 համար ի հարկէ աւելորդ պիտի թուէին երկար
 առաջադրութիւններ քննութեան կնթարկուած
 հեղինակին ապրած ժամանակին, երկրին կեան-
 քին, — իր բոլոր հանգամանքներով, քաղա-
 քային, կրօնական, մասաւոր, — եւ դարձեալ՝
 այդ ժամանակին ծնունդ տուող նախընթաց յա-
 մանակներուն վրայ հայեացքներ: Պ. Յօդուա-
 ծագիրը՝ կնայեամի ներածութեան այդ մասը՝
 մանաւանդ պատմականը՝ անա՛ղի կը գտնէ, թէ-
 պէս անօգուտ չրլար անցողակի ըսել թէ Պ.
 Յօդուածագիրը կը թուի մուշամ բլրալ իր Պարս-
 կաստանի պատմութիւնը երբ Սամանեանները
 կը գտնէ « ծագումով ոչ պարսկական, այլ
 Թուրք հարստութիւնների » կարգը, մինչ ինքը
 Սաման, հիմնապիւր նոյն հարստութեան՝ իր ծա-
 դումը կը հանէ Թուրքերու երեւումէն շատ
 առաջ՝ Սասանեանց ժամանակէն ապրող Բան-
 րամ ձօպին իշխանէն (որուն այժքան հետա-
 քրքրական յիշատակութիւնը ունի մեր Սերէոս
 պատմիչը): Այս ծագումին վաւերականութիւնը
 կ'ընդունի ձեռնհաս եւ ճշգրտաբան էրթրոնի
 (տես ասոր Հիւն ազգաց ժամանակագրութիւնը՝
 Թարգմանութիւն Զախատի Էջ 48):
 Պ. Յօդուածագիրը չկատկածի իսկ թէ ժ.Ա.
 դարը՝ որքան ալ միստիկ գրականութեան սի-
 բած գտնի էր՝ զուրկ չէր մասաւորական ուրիշ
 կնթահոսանքներէ որոնք միստիկութիւնէ բոլո-
 բովին տարբեր ուղղութեամբ կ'ընթանային
 դէպ ի ազատախոհութիւն: Այս ուղղութեան
 մեծանուն ներկայացուցիչն էր Աբու Այի Հիւ-
 սէյն իւն Աէնա (Ավիսէննա) որ Բուխարայի
 մօտ ծնաւ 983ին, Պարսիկ հարկահաւաքի մը
 որդի, եւ մեաւ 1036ին: Մեծ հռչակի օրբա-
 ցաւ գիտութեան, բժշկութեան եւ փիլիսոփա-
 յութեան մէջ, եւ իբր նշանաւոր պաշտպան
 ազատախոհութեան՝ ուղղափառ վարդապետու-
 թեանց գէմ, հալածանքի կնթարկուեցաւ ամ-
 բոստանուելով իրը հայհոյող կրօնչի գէմ, եւ
 վերջապէս իր արկածայից կեանքը աւարակց
 իր պաշտպանին բանտին մէջ: Ծանօթ է թէ

զրած է նաև բանաստեղծութիւններ , թէպէտ
ասոնց յիշատակը միմազնաձէ է իրր զիտուն եւ
փիլիսոփայ վայելած համբաւին փայլէն : Ակ-
ներև է այս մեծ ազատաստիւն եւ նշայեամբ
միջև համանմանութիւնը շատ մը կէտերու
մէջ : Օմար նոյնպէս եղած է զիտութեան հե-
տևող փիլիսոփայ եւ բանաստեղծ , եւ ճիշդ
նոյն պատճառով հալածանք կրած է իր կենդա-
նութեան տակն , եւ իր յիշատակը թշնամանք
իր հայրենակից քննադատներէ որոնցմէ մէջ բե-
րած երկայն հատուածներս բոլորովին անտեսած
է Պ. Յօդուածագիրը :

Թէ նշայեամբ ծանօթ էին Իբն Աէնայի գոր-
ծերը , եւ թէ զանոնք յաճախ ձեռքն ունէր ,
անոնց ընթերցմամբ կը պարագէր՝ կը վկային
ժամանակով խիտ մերձաւոր պարտիկ պատմիչ-
ներս : Ծահրագորի աւելի որոշ կերպով նշայեամբ՝
յաջորդը , մտաւոր ժառանգը եւ շարունակողը
կը նկատէ Իբն Աէնայի , բայց կ'աւելցնէ —
իմաստասիր յաւելում — « գէշ մարդ մըն էր » ,
մակղիբ մը զոր երբէք չպիտի խորհէր Պարսիկ
մը տալ նշայեամբ , եթէ ստուգիւ ըլլար միտակ
բանաստեղծ կամ Սոֆի : Ո՛րքան աւելի բնական
եւ բանական է ակնկալել նշայեամբ զիտական
վերլուծող մարքն , ազատաստեղծութիւն , թօթա-
փում պայմանագրական կաշկանդումներու , տա-
բակոյս , վերջապէս այն «տառուածային անդու-
հացումը» — բաժին միշտ զիտական ոգիի — ս-
րոնք լուծել կուտան հաստատուած ըմբռնումնե-
րու նեղ շրջանակը , կարելի կ'ընեն զայն ընդլայ-
նելով՝ աւելի մօտանց գրկել անպարփակելի ան-
հուն էութիւնը : Երկնային մարմններու , արե-
զերքի ու մարդկային երազանցուկ կեանքի ու-
սումնասիրութիւնը կ'առաջնորդէր բնականա-
բար նշայեամբ , զիտելու ճակատողրականութեան
անշրջելի գնացքը , մարդու ճղճիմութիւնը եւ իր
ջանքերուն ընդունախնդիրներ՝ զայն փոփոխելու
կամ արեզերքի զազանքներուն թափանցելու
մասին : Իբրևին է ասկէ անցնել վայելքի վար-
դապետութեան : Եթէ մարդ այսքան ճղճիմ է
եւ անկար , եւ իր գոյութիւնը ու մահը անի-
մաստ , ուրեմն թող վէր վերցնէ բաժակը զի
կը մեռնի վաղիւ : Ահա դասը զոր ցաւագոյնըն
յաճախակի կը հնչեցնէ մեր ականջին նշայեամբ
իր տառապագին զգայութեանց , դառնացած
սրտին խորէն :

Եւ ճիշդ այդ ոգին է , այնքան ազդակից
մեր ժամանակակից ոգին՝ որ կուտայ նշայեամբ
իր բացառիկ զիրքը Պարսկաստանի անթիւ յա-
փըշտակուած միտակ բանաստեղծներու խում-
բին մէջ , եւ հետաքրքրութիւնն ու հիացումը
կը զրաւէ Եւրոպացի՝ զրագէտներու եւ Եւրոպա-
կան մշակեալ հասարակութեան , մինչդեռ իր
անունն անգամ կ'անգիտանան իր հայրենակից-
ները նոյն իսկ բարձր զիրքի տէր , եւ այժմու
Շահը չ'ուզեր լսել յիշատակութիւնը : Պ. Յօդ-
ուածագիրը թերեւս չէ լսած ասոր սրտնեղու-
թեամբ տուած պատասխանը այն պատուիրա-
կութեան որ , Անդղիոյ զեպանին միջոցով
ներկայացած էր իբն նշայեամբի գերեզմանը նո-
րոգելով մահարձանով մը զարդարուելուն հա-
մար նպատ խնդրելու . « Կրան մը անգամ չեմ
տար : Եթէ այդ մարդիկը այդքան կը հիանան
անոր վրայ , թող իրենք իրենց քսակէն կանգ-
նեն անոր մահարձանը : Մենք հարիւր բանաս-
տեղծ ունինք Պարսկաստան անորմէ ընտիր : »
Շահին սրտնեղութիւնն ակներև էր եւ ո՛րքան
զիւրահատականալի : Ստուգիւ Եւրոպացիի մը —
եւ աւելցնենք Պ. Յօդուածագրին — անհասկա-
ցողութիւնը պէտք էր Ասիական ոգիի , խընդ-
րելու համար հաստատուող ուղղափառ կրօնի
պաշտպան վեհապետէ մը դրամ , փառք եւ շուք
գնելու գերեզմանին բանաստեղծի մը որ հե-
տող մը , հեգնող մը , հայեոյող մը նկատուած
է կրօնքի գէմ , իրաւամբ , եւ ոչ թէ հոգերգու
միտակ մը , ինչպէս կ'անրջէ Պ. Յօդուածագիրը :

Եւ ինչպէս կարելի է տարակոյսի ստուերն
անգամ ունենալ նշայեամբ այս ոգւոյն վրայ ,
սա ընտրոշ տողերուն առջև .

ԺԹ.

Բաժակին բաղկացողիչ մասերն զորոնք միասին
բերաւ կազմեց ,
նորտակել հաճոյ չգաներ զինարբուն .
Այսքան փափուկ գլուխ , ոտք եւ մատունք
Որո՞ւ սիրոյն կազմեց , եւ որո՞ւ քինախնդրու-
թեան համար խորտակեց (Աստուած):(1)

(1) Այս քառեակներուն Թարգմանութիւնը աւելի
ազատ , բացարդական է քան սպուած հատրին բառ-
կան Թարգմանութիւնը :

ԻԱ.

Քանի որ առաջին օրն իմ գոյութեան գալս ինձ մով չեղաւ
Եւ աննպատակ մեկնումս անվրէպ որոշուած է,
Վե՛ր ե՛լ եւ մէջքդ պնդէ, ո՛վ նրբակազմ Սաքի,
Զի աշխարհի թշուառութիւնը գինիի մէջ վար
պիտի լուամ:

Խ.

Կ'ըսեն թէ անուշ է Աղեւնի դրախտը հուրիներով,
Ես կ'ըսեմ թէ գինիի ջուրն է անուշ
Այս կանխիկը դուն (հաստատ) բռնէ եւ թո՛ղ
այն ապառիկը,
Զի թմբուկի ձայնը, ընկեր, հեռուանց անուշ է:

ԽԲ.

Զարն ու բարին որոնք մարդկային բնութեան
մէջն են,
Ցաւն ու բերկրանքը որոնք բախտի ու բաշխից
մէջ են դրուած
Դու մի՛ վերագրեր երկնքին, զի իմացականու-
թեան ճամբուն մէջ
Երկնք քենէ հազար անգամ անկար է:

ԽԳ.

Քանի որ կեանք համակ կ'անցնի, նոյն է Պաղ-
տաա եւ կամ Բահլ,
Քանի որ բաժակը կը լեցուի, նոյն է թէ ըլլայ
քաղցր կամ դառն.
Գինի խմէ՛, զի ինձմէ ու քենէ վերջը այս լու-
սինը չա՛տ
Պիտի դառնայ վերջինէն առաջինը, եւ առաջի-
նէն վերջինը.

ԿԷ.

Իմ գալուս օգուտ չեղաւ երկրագնտին,
Եւ իմ մեկնելովս անոր գեղն ու տեղը չպիտի
աւելնան.
Ոչ ալ երկու ականջներս մէկէն լսեցին
Թէ այս գալս ու մեկնելս ի՛նչ բանի համար եղան:

ՃԻԶ.

Տե՛ս սա չըջուն երկնքին չար գործերը,
Տե՛ս աշխարհի դատարկանալը բարեկամներու
մեկնումով:
Որչափ կրնաս դու առանձնակ եղիր ինքզինքիդ
հետ.
Վաղորդախնը մի՛ խորհիր, երէկը մի՛ փնտեր,
ներկան տես:

ՃԽԸ.

Ուղեգնաց ճանրուս վրայ հազար տեղ որոգայթ
կը դնես,
Կ'ըսես թէ «կը բռնեմ՝ զբեղ եթէ մէջը ոտք դնես».
Հիւլէի մը չափ գերծ չէ աշխարհ քու տնօրե-
նութենէդ.
Տնօրէնութիւն դուն կ'ընես, եւ ապստամբ ինձի
անուն կը դնես:

Կարելի՞ է այս տողերու խմաստն վրայ,
ողիին վրայ վայրկեան մը իսկ երկուանալ:
Մտքի ո՞ր մոլորումով, կանխակալ տեսութիւն-
ներու ո՞ր կապերով կապուած՝ կրնայ մարդ վե-
րագրել այս տողերը միտտիկ բանաստեղծի մը,
անոր որ ամէն ժամ հողի վերացումով՝ իր
աստուածին, իր թագաւորին, իր սիրեցեալին
հետ է, անոր գեղին ակնապիշ, անոր ձայնով
հոգեզմայլ, անոր մրացման ակնդէտ է, որուն
համար զաղտնիք չունի, քօղազուրկ է համայն
տիեզերք եւ բովանդակ էութիւնը, որուն հա-
մար ներկայ ժամուն խուսափումը, վաղոր-
դայններու արագ արագ սպառումը, աշխարհէ
մեկնումը, մահը՝ չունի արհաւիրք, մանաւանդ
թէ ցնծութեամբ կ'ողջունուի իբր մրացման ան-
ճառ բերկրանքներուն կարապետ: Բացէք Զէլա-
լէդդինը, ու լսեցէք միտտիկի յափշտակութեան
խանդավառ արտայայտութեան ընտանի հըն-
չումը.

« Ո՛վ միտք, յաւիտենին սիրոյն համար մահուան ուղին դուն դնա՛,
Այնպէս չու չիդ մէջ գիր Աստուած որ մոռացում գայ անձիդ:
— « Յաւիտենի կեանքն՝ իմ աչքիս՝ մրացումն ժամն է,
Զի անոր մէջ տեղ չունի ժամանակը բնաւ ինձ համար:
Կեանքն ըմպանակ է, մրացում՝ զուտ օջառակն անոր մէջ:
— Ամէն բոպէ սիրոյ աւաջ կռճաջ աջէն ու ձախէն,
Դէպ ի երկնք կ'ուղեւորինք, ո՞վ միտք ունի գիտելու:
Մենք եղած ենք վերն երկնք, հրեշտակներու կցորդք սիրային,
Հո՛ն, հո՛ն, տէր իմ, կրկին դառնանք, զի ան է մեր քաղաքը.
Մենք երկնքէն ենք վերագոյն, մենք հրեշտակէ ենք գերաբուն:
Այս զոյգէն վեր ինչո՞ւ չանցնինք, վեհագոյն փառքն է մեր կայան:
Ո՛ւր հողագունտ երկրային, ո՛ւր մաքրանի թ գաւառ վերին:
Թէպէտ իջանք մենք ստորեւ, դառնանք շուտ, ի՛նչ տեղ է այս.
Մանկատի բաղդ է մեր ընկեր, հոգի յանձնել գործն ըլլայ մեր:

- Երբ մարդ ձգած յառաջ կ'երթաս, անտարակոյս հրեշտակ կ'ըլլաս, Այնուհետեւ ա'լ չկայ աշխարհ, քու կայանդ ա'լ կրկինքն է .
- Անցիր դարձեալ հրեշտակային վիճակ, մտիբ այն ուկիրանն .
- Ուր քու կաթիլդ ծով դառնայ, հարիւր ծովեր մեծատարած :
- Աէրն է, սէրը ու սիրահարն որ կը մնան մինչ յաւիտեան .
- Ուրիչ բանի սիրտ մի' կապեր, զի փոխ տրուած է միայն .
- Մինչեւ ե՞րբ գրկախառնիս անչնչացած Սիրելիի,
- Գրկախառնէ հոգիին որ չունի գիրկ ամենեւին :
- Մարմնի ձիուն վրայ մի' դողար, թեթեւագոյն քալէ' հետի,
- Ատուած թեւեր կուտայ անոր որ մարմնի վրայ չէ հեծելուոր :
- Այն օրը որ թեւեր կ'աճնէ հոգիս բոյրիդ քաղցրութենէն,
- Հոգիս զիտէ, հոգիս գիտէ' Սիրեցեալն ի՞նչ բոյր կը բուրէ :
- Մահուան օրը երբ իմ դագաղս ճամբայ կ'ելլէ,
- Մի' կարծեր թէ այս աշխարհիս մէջն է իմ սիրտս .
- Երբ իմ գիակըս տեսնես, մի' գոչեր « Գնաց, գնաց » .
- Ես միացում աւ մտերմութիւն այդ ատենէն կ'ունենամ :
- Հողիներու պարին խմբման վարագոյրն է գերեզման .
- Իմ վայրէջքիս ականատես, դու վերելքս ալ խորհէ' նոյնպէս .
- Վար իջնելէ ի՞նչ վնաս կ'ըլլայ արեգակին ու լուսնին .
- Ո՞ր հատը գնաց վար հող մրտաւ ու չը բուսաւ հոնկէ կրկին .
- Ուրեմն ինչո՞ւ այս տարակոյսն քու մէջդ մարդկան հատի վրայ :

(Մնացեալը յաջորդ թիւով)

Գ. ՓԱՌՆԱԿ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ֆարմանի Ասմանի

Հ Ր Ս Ս Ս Ր Ա Կ Ե Ց

Ճրեհեթի Գ Ա Վ Է Բ

Դուսրն քազաւորիև Տեսեալ զվանուկին Ֆարմանի եւ հարեալ ի սէր նորս, եւ գրե քոյր(1) առ Ֆարման զայ առ նա, եւ շինեղ ընդ միմեանս, զի յոյժ սիրեք զնա(2) :

Դուստր թագաւորին ցանկայր տեսանել .
Հրաման տրեալ մանկանց կլանել զիտել,
Թէ երբ Ֆարման մանուկն ի դուրս կլանել,
Շուտով բերէք խապար կամիմ տեսանել :

Ելեալ մանուկն Ֆարման ընկերօքն յայանի,
Տեսին խապար տարան թէ նըստաւ ի ձի .
Նըստեալ ի տարիճան ընդ որ անցանի,
Ետես զղէմն յանդիման(3) պատկերօք ի լի .

(1) Ձեռագրին մէջ՝ քույր: (2) Ձեռագրին մէջ՝ զնայ :
(3) Ձեռագրին մէջ՝ անլիման :

HISTOIRE DE PHARMANI ASMAN

TEXTE ARMÉNIEN

Publié et traduit par

Frédéric MACLER

VI

La fille du roi ayant vu le jeune Pharman s'amourache de lui et elle écrit une lettre à Pharman [l'invitant à] venir auprès d'elle, pour qu'ils vivent ensemble; car elle l'aimait beaucoup.

La fille du roi désirait (le) voir; elle donna l'ordre aux jeunes gens d'aller (le) guetter; « lorsque le jeune Pharman sera sorti, venez vite m'en informer, je veux (le) voir. »

Le jeune Pharman paraît avec ses compagnons. Ils le virent et avisèrent [la fille du roi] qu'il venait de monter à cheval. Elle s'assit sur les degrés devant lesquels il devait passer. Elle avait en face d'elle de nombreux visages.

Տեսաւ փառօք սրայծառ զեղով աննրման ,
Պատկեր զեղեցկատես զմանուկըն Փարման ,
Հնծել է ձի սպիտակ , ընկերքն հետ իւր կան ,
Նրման արեգական լուսով կերպարան :

Ասաց՝ « Մանուկս ո՞վ է կամ ո՞ր աշխարհէ(1),
Որ զիմ հոգիս առել հետ իւր կու կըրէ(2),
Նայ սիրտըս չի վախել կ'ասէ թէ՛ Կանգնէ ,
Աչերս է կարօտով որ զինք ակամանէ :

Հոգիս է խիստ յօժար որ հետ իւր երթայ ,
Մարմինս է հուր վառուալ եւ ի հող(3) դառնայ .
Իմ սիրտըս իւր սիրուն ծովըն կու լողայ ,
Լըցվ'իւր է արիւնով , աչերս(4) ի վար գայ :

Ինձ զեղ եւ կամ ճարակ այսօր ո՞վ առնէ ,
Ես իւր ծառայ լինամ թէ դապուլ առնէ ,
Եւ զիմ ելած հոգիս նայ ի յետ բերէ ,
Որ զիմ արեամբ լցեալ սիրտս արեւ ծագէ : »

Առնու զթուղթն եւ գրբէ զի ահլի խալամ է ,
Պատմէր Փարման մանկանքն սոյ եւ զրկէ .
Թէ « Ի-եղ հուքմ եւ հրաման հանց ո՞վ արւել է .
Որ քո սեսգ առանց քեզ զհոգիս հանել է :

Երբ փառչանդատայիս հանցեղ հասել է ,
Այլոց շատ սրբաբուլ թէ ինչ բերել է ,
Երկիր ի քո սիրուն կրբակն երկել է ,
Քս սիրաբզ իրիզ(5) չունի , ոչ ողորմել է :

Տեսի զքեզ ընկերօքդ որ ի յանց կեցար ,
Նա զլոյսըն աչերուս ի հետ քեզ սարար .
Հոգիս ելաւ որ դոյ բերէ քեզ ետպար ,
Ասէ թէ ինչ հալ կամ քո սիրուդ համար :

Ատուած քեզիկ պատկերք արւել է ճոհար .
Այգով բերել եւ դու շատ սրաի խաւար .
Լըսել եմ շատ հոգոց ելած հոգոյ ճար .
Նայ ի քո ծառայէս ընկալ քեզ խապար :

Դուստրբ թաղաւորիս որ դայս գրբեցի ,
Փարման մանուկն ի մօտ իմ հողուս հողի .
Հազար ամանսթ քեզ , մի՛ բերել զիս սարաի .
Արե՛կ մօտ իս կամ սուր հրաման քեզ գալի : »

(1) Ձեռ. մէջ՝ աշխարհն է : (2) Ձեռ. մէջ՝ կու գրէ :
(3) Ձեռ. մէջ՝ ի ող : (4) Ձեռ. մէջ՝ աչերս :
(5) Ձեռ. մէջ՝ խեղն :

Elle vit le jeune Pharman, resplendissant de gloire, incomparable de beauté, ayant un visage très beau (fol. 56). Il était monté sur un cheval blanc et ses compagnons étaient avec lui. Il a un aspect lumineux, pareil au soleil.

Elle dit: «qui est ce jeune homme? ou: de quel pays?» «Qui a pris mon âme et l'emporte avec lui? Mais mon cœur ne le craint pas et lui dit de s'arrêter; mes yeux désirent vivement le voir.

Mon âme est toute disposée à aller avec lui. Ma chair brûle dans du feu et se réduit en poussière; mon cœur, à cause de son amour, nage dans la mer de sang dont il est rempli et qui tombe de mes yeux.

A celui qui m'indiquera un remède ou un moyen, je serai sa servante, s'il accepte; pour qu'il me ramène mon âme qui m'a quittée, et que le soleil se lève sur mon cœur rempli de sang »

Elle prend le papier et écrit, car elle est écrivain, et l'envoie au jeune Pharman [en lui disant]: « qui t'a donné ce pouvoir et cette permission, que ta vue seule, sans ta présence, puisse m'arracher l'âme ?

Si cela m'arrive, à moi, fille de roi, à d'autres cœurs, [qui sait] (fol. 56 vo) que (de peines) il a causées. Le monde entier, à cause de ton amour, brûle au feu; ton cœur est sans merci; il n'a nulle pitié.

Je t'ai vu passer avec tes compagnons; tu as emporté avec toi la lumière de mes yeux. J'ai eu toutes les peines du monde pour te faire parvenir de mes nouvelles, pour te dire dans quel état je suis à cause de ton amour.

Dieu t'a donné un visage de d'adant, par lequel tu as amené la nuit sur bien des cœurs. J'ai appris de beaucoup de personnes (que tu es le seul) remède des âmes dans l'agonie. Reçois cette nouvelle de moi, ta servante.

Moi, fille du roi, qui t'ai écrit cela, le jeune Pharman est pour moi l'âme de mon âme; je te prie, mille grâces! ne me livre pas au chagrin; viens près de moi; ou permets-moi d'aller près de toi. »

Եզրիս խելօք ծառայ մի՛ եւ խմտառեն ,
Գով՛ց զծառայն 'ւ սասց՛ « Իմ կտրիճ՝ դիտուն ,
Զզիրս սար մօտ առ Ֆարման եւ բեր ինձ թաղ-
խուն ,
Հողի չունիմ , հասայ ի(1) դուսըն մահուն : »

(Շարունակելի)

(1) Զեռագրին մէջ՝ ՚ի :

Elle trouve un serviteur. intelligent et sage; elle flatte le serviteur et dit: « Mon (serviteur) vaillant et savant, porte cette lettre à Pham et apporte-moi la réponse; je n'ai plus d'âme, je suis arrivée aux portes de la mort. »

(A suivre)

ԹՐԲԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՅ ԹԱՅՐՈՆԸ

Ծագում — Պատմութիւն — Նախակարգաւորներ

ՔԷՄԱԼ ՊԷՅ . — Մղուժը տրուած էր արդէն, երբ ՚էմալ-Պէյ իր հզօր քնարերգութեամբ բը եւ այն կատարելութեամբ որ կը անուուի իր բոլոր գործերուն մէջ՝ դրեց սառմ մը հինգ արարուածով , Սիլիսրիե եսիսօս Ղարսն (Միլիսթրէ կամ Հայրենիք), որ այսօր կը նկատուի իբր թրքական թատրոնի անուրանալի գլուխգործոյր :

Ինչպէս արտօղտէն ալ կ'երեւայ , տառայն նիւթը ազգային պատմութենէն քաղուած է : Տեսարանը կ'անցնի Սիլիսարէ պուլիարական փոքրիկ քաղաքին մէջ , զոր իբրեմի պատերազմին տունն Ռուսերը պաշարեցին բայց չկրցան առնել :

Երեսասարգ Ալպանաղի մը , կրօնքով մահ մեռական, Իսլամ-Պէյ, այն պահուն ուր ամուսնանալու վրայ է ազնկան մը հետ զոր կը պաշտէ , կ'իմանայ թէ պատերազմ յայտարարուած է Թուրքիոյ ժառանգական թշնամիին դէմ : Ինչպէս ամէն հաւատացեալ՝ այդպիսի պարագայի մը մէջ, Իսլամ-Պէյ սրտի ձայնը կը լսեցնէ մտիկ ընելու համար միմիայն խղճի ձայնին , այդ ձայնին որ բոլոր մահմետականներուն կ'ազդակէ թէ « անհաւատ »ներու դէմ պատերազմը նուիրական ու գերազօրն պարտականութիւն մըն է : Առանց լուր տալու իր սիրակահին , իբր կամուտը կը մտնէ բանակին մէջ որ

կը պատրաստուի երթալ Սիլիսարէն պաշարել , եւ , մեկնելու միջոցին , իր որոշումը կը հազօրէ նշանածին : Հրամայտի տեսարանը, երկու սիրահարներուն միջեւ , հոյակապ ճարտարութեամբ է գրուած , եւ սողահովապէս ամենէն գեղեցիկը բովանդակ թրքական թատրոնին : Հայրենասիրական զգացումը որով Իսլամ ողբւորուած է , փաստերը զոր կը գործածէ իր սիրած աղջիկն համոզելու համար թէ հայրենիքը պաշտպանելը իր սէրը պաշտպանել է , այն ձևը որով կը մեկնէ Գուրանին այն համարը թէ « յաչս Ալլահին պատերազմի մէկ օր մը ամիս մը ծոմ կ'արժէ » , յուզիչ հակապատկեր մը կը կազմեն սիրավառ զգացմանցը հետ մանկամարդուհոյն, որ իր նշանածին թեւերին կախուած , սրտին բոլոր պատճտաբանութիւններն անոր կ'ազդակէ՝ զայն ետ կեցնելու , իր մօտ պահելու համար : Յուզումը կ'աճի ամէն մէկ պատասխանին , ամէն մէկ ֆրազին , ամէն մէկ բառին , եւ տեսարանին վերջը՝ իր զօրութեան կատարը կը համի : Այդ մտքիչ ձայնին ազդեցութեան տակ , Իսլամ պահ մը կը փորձուի գրօջակը մոտնալու , երբ հեռուէն իր զօրագրնղին սրտիտղերը կոչը կը հնչեն : Դուրս կը նետուի այն տունն իր վզին մանեակ մը ձեւացնող բաղուկներէն, եւ քնարերգական հոյակապ խոյանքով մը, « Մեր մայրերը , աղջիկները , նշանածները , ամուսինները պաշտպանելու համար է , կը գօչէ , որ կ'երթամ կռուելու : Երբ կան տկար էակներ , նոյն իսկ կիներ , որ չեն վախանիր պատերազմի երթալու , մի՛ ստիպել մայ մնով ու մռչով առողջ , պիտքով ազատ , չափահաս մարդ մը՝ որ իր պարտականութեան

մէջ թերանալու ամօթը յանձն առնէ : Մնա՛ս բարով : »

Մանկամարդուհին, ցաւէն խելակորոյս, ա՛լ ուրիշ բան չի մտածեր բայց եթէ երթալ պատերազմին մէջ գտնուել իր սիրականը , պաշտպանել զայն ի հարկին կամ մեռնիլ անոր հետ : Գանի որ « կան կիներ որ չեն վարանիր պատերազմի երթալու », ուրեմն ինք ալ պիտի երթայ : Մտիկ չ՛ըներ՝ ինք ալ՝ ոչ աղաչանք , ոչ արցունք : Իր սրտին մէջ ուրիշ բանի տեղ չէ մնացած բաց ի իր սէրէն , որ մեծցած է վախովն այն վտանգներուն որոնց պիտի ենթարկուի Իսլամ : Համազդեստ բերել կուտայ , կը հագնի զայն ու արիարար կ'երթայ մտնել իբր հիւանդապահ՝ զօրագնդի մը մէջ որ Սիլխաորէի պահակազօրքին օգնութեան կը դիմէ :

Կը հասնի յաղթուած քաղաքին առջեւ , ճիշդ այն պահուն երբ Թուրքերը պարիսպներէն գուրս կը խուժեն՝ յարձակում մը գործելու համար : Պատերազմի զաշտը ծածկուած է մեռելներով ու վերաւորուածներով . յաղթութիւնը Թուրքերուն կողմն է , եւ Իսլամն է որ յաղթութիւնը կը վարէ : Կը ճանչնայ զայն , կը ջանայ անոր մօտենալ , այն պահուն , ուր Ռուսերը , թըշնամիրն թուի մեծամասնութենէն պարտուած , կը սկսին նահանջել : Յանկարծ թշնամի կարգերէն արձակուած հրացանի հարուած մը երիտասարդ հերոսը կը զարնէ կուրծքէն : Կ'ընայ , եւ իր նշանածը զինքը թեւերուն մէջ կ'առնէ : Վերջին տեսարանը , երկու սիրահարներուն միջեւ , արժանի զուգեակն է առաջին արարուածի հրաժեշտի տեսարանին :

Այս տուամը , որուն ներկայացումը գրեթէ անմիջապէս արգիլուեցաւ , ամբողջ տաճկաստանի մէջ աննկարագրելի խանդավառութիւն մը յառաջ բերաւ , շնորհիւ նիւթին մեծ պարզութեան , զգացմանց բարձրութեան , ու շատ յստակ , շատ մաքուր ու բոլոր գասակարգերուն մատչելի ոճի մը ազնուութեան :

Թատերական ոճի այդ հարցը շատ զբաղեցուցած է Վէմալի միտքը : Նաւակ քասրոնի մասին գրուածքի մը մէջ , որ այնքան հոշակաւոր է որքան էքրէմի Նաւակ քասասեղծութեան մասինը , երկարօրէն ծանրացած է այդ խնդրոյն վրայ :

Նշանաւոր տրամաբանութեամբ մը հիւս-

ուած քանի մը էջերու մէջ , Թատրոնի սահմանը կուտայ , նորածին թրքական թատերաբեմին օրէնքները կը հաստատէ , մանրամասնօրէն կը պարզէ այն ազդեցութիւնը զոր թատերագիրները կրնան գործել ոչ միայն իրենց երկրին բարոյական ու ընկերական գաղափարներուն վրայ , այլ նոյն խոկ ժողովուրդներու ճակատագրին վրայ , լաւ թատերգութիւններ գրելու մեծ դժուարութիւնն է վեր կը հանէ , նմանողութեանց ու թարգմանութեանց վրայ կը խորհրդածէ , կարելի եղածին չափ պարզ թատերական լեզուի մը ընտրութիւնը կ'ընդլայնէ , ու կ'աւարտէ արտասանութեան արուեստի մասին դերասաններու ուղղուած քանի մը խրատներով :

Պատշաճ կը նկատենք հոս ամբողջութեամբ ներկայացնել այդ թանկագին տոքիւմանը :

Նաւակ Թասրոնի մասին

Իմ տեսակէտովս , թատրոնը՝ էականապէս՝ ծանօթութեանց կամ բարքերու զպրոց մը չէ . իսկապէս՝ զբօսանք մըն է : Սյուպէս , ամենէն տրամաթախիժ տուամներուն մէջ իսկ , թատրոնը զուարճալի ըլլալէ չի դադրիր :

Չեմ գիտեր թէ Աստուած ի՞նչ տարօրինակ փորձութեան ուզած է ենթարկել մարդկութիւնը , բայց ինչ որ պէտք էր ամենարուեստուրախութիւն ներշնչէր՝ սրտերուն մէջ խորին տրամուծիւն մը կ'արթնցնէ , եւ ինչ որ պէտք էր այս վերջին զգացումն ազդէր , ամենազուարթ ապաւորութիւն մը կը թողու :

Մտքի առջեւ բերեք՝ օրինակի համար՝ հոյակապ արեւու մուտք մը կամ շողջողուն արշալոյս մը , խորհեցէք ասոնց թողուցած տպաւորութեան : Կա՞յ սիրտ ունեցող մարդ մը որուն աչքերս խանդաղատանքի արցունքներով չլեցուին՝ այդ վսեմ տեսարանը դիտելով , կամ որ յուզմունքէն թրջած նայուածքները անդին դարձնել չստիպուի : Ի՞նչ կայ , աչխարհիս մէջ , որ կարող ըլլայ մարդ մը զբօսցնել այնքան որքան գեղեցիկ տեսարան մը , եւ սակայն մարդ ի՞նչ կրնայ գտնել որ գեղեցիկ տեսարանէ մը աւելի կարող ըլլայ զինքը տրամուծեամբ համակել :

Կա՞յ բան մը որ մեղի տայ այն հաճոյքը զոր կ'ազդէ սիրոյ վիշտ մը՝ որուն մենք անհազորք ենք : Կա՞յ բան մը որ մեզ այնքան տխրեցնէ որքան անհուն երանութիւնը բարեբաստիկ սիրոյ մը որուն առարկան մենք չենք :

Կը կրկնեմ ուրեմն , Թատրոնը զբօսանք մըն է , բայց ան նախընտրելի է բոլոր այն զբօսանքներէն զոր մարդկային միտքն ստեղծած է , եւ անոնց ամենէն օգտակարն է :

Նախընտրելի է ըսելով , իմ անձնական ճա-

չակիս է որ կը հետեւեմ, իմ զգացումս բնականաբար իբր ապացոյց չեմ կրնար ներկայացնել, որովհետեւ միաքա փերայի երգեցիկ-սրբաբաններէն քաջել Յակոբ-Կիւլլիի թատրոնը բերել չէ այն մարդիկը որոնք ամբողջ աչք ու ահմտջ կը կարին՝ Սառան տեսնելու կամ լսելու համար: Ամէն մարդ կը զուարճանայ ուր որ կ'ուզէ եւ ինչպէս որ կ'ուզէ:

Բայց ըսի թէ « ամենէն օգտակար դրօսանքն է », եւ այս դատումս կրնամ հաստատել: Եթէ պէտք է ըսածիս ապացոյցները տամ, զանոնք պիտի քաղեմ հանրային սահմանէն:

- Ի՞նչ է թատրոնը:
- Նմանողութիւն մը:
- Ի՞նչ բան կը նմանցնէ:
- Մարդկային կեանքին զէպերը:

Կարծեմ այս չորս փորձիկ Ֆրագներէն յայտնապէս կը հետեւի թէ թատրոնը ամենէն օգտակար դրօսանքն է:

Կարելի՞ է, արդարեւ, երեւակայել բան մը որ աւելի օգտակար ըլլայ քան թէ բարոյական դաս մը զոր մարդ նոյն իսկ հաճոյքին մէջ կը գտնէ:

Այո՛, « աշխատութեան մէջ մարդ հաճոյք կը գտնէ, մինչդեռ հաճոյքին մէջ աշխատութիւն չի գտնուիր » (1). եւ կարելի է նաեւ ըսել թէ ամէն տեսակ աշխատութիւն կարող է մարդը զուարճացնել եւ զայն իրեն կապել, բայց թէ ամէն մարդ չի կրնար աշխատութեամբ զուարճանալ:

Այս նկատողութիւններէն է որ կը հետեւի թէ մարդկային ազգը մեծապէս պէտք ունի օգտակար դրօսանքներու:

Թատրոնը բանաստեղծական երազ մըն է որ մարմին ու հոգի է ատած: Կարծեմ թէ մեր ձեռքէն կը բռնեն ու մեզ կը պտրացնեն սրտին ամենէն խորհրդաւոր խորշերուն մէջ, անոնց քօղերը մէկիկ մէկիկ ու մընչեւ վերջինը վեր առնելու:

Հանդիսականները իրենց աչքին առջեւ անձնաւորուած կը տեսնեն մարդկային բնութեան բոլոր մեծութիւններն ու յոռութիւնները: Կը տեսնեն իրենց ծայրագոյն սաստիկութեանը հասած սէրն ու ատելութիւնը, այդ ա՛յնքան ուժեղ զգացումները, այդ ա՛յնքան հզօր դրդիչները: Երբ այդ կրքերը իրարու կը բաղխին ճիշդ այն պահուն կրք սիրտը ամենէն աւելի սրամազիք է գորովի կամ ուրախութեան, այն ատեն անոնք իրենց ամենէն մեծ սպաւորութիւնը կը գործեն: Այդ պատճառով է որ աւելի մեծ կը նկատուին ծառայութիւնները զոր թատրոնը կը մատուցանէ բարբերուն քան լրագիրներուն ու զրքերուն մատուցածը:

Իմ ալ համոզումս այդ է, որովհետեւ երբեք չեմ տեսած որ գիրք մը կամ լրագիր մը այնքան արդունք թափել տայ որքան թատրոնը:

Չեմ երեւակայեր որ դատարող, գրագէտը կարենան ձաղկել մուլութիւնները — ինչպէս

կեղծաւորութիւնը, ազահութիւնը — այնքան ազգեցիկ կերպով որքան զերասանը բեմին վրայ:

Թատրոնի օգտակարութիւնը ա՛յնքան է՝ որ Եւրոպայի մէջ քաղաքակրթութեան մեծ արարչներուն գլխաւոր սատարներէն մին կը նկատուի: Կեսար, Շէքսփիրի մէկ ողբերգութիւնը, մին եղած է այն գլխաւոր պատճառներէն, որ Անգլիոյ մէջ նպաստած են՝ Բրումուէլի օրով՝ զէպերու ընթացքին:

Յրանսայի մէջ Մոլիերի կատակերգութիւնները՝ հաւանականորէն, եւ Վոլթերի խայթող զրիչը՝ ազահովապէս, ամենամեծ փաստաւորումն են կրօնականներուն ու ազնուականներուն:

Յրանսական մեծ յեղափոխութեան շրջանին, ժողովուրդը անընկճելի ազատասիրութեան մը եւ մեծ հայրենասիրութեան մը ապացոյցները տուած է. Կոլենյի առնական դորձեր թերեւս ո եւ է ուրիշ բանէ աւելի նպաստած են այդ արդիւնքին:

Եթէ մարդ ուզէր հաւաքել ու արձանագրել այն բոլոր ազգեցութիւնը զոր զերման բարբերուն վրայ գործած են Կէօթէի եւ Շիլլերի խաղերը, խոշոր հատոր մը պիտի չբաւէր:

Գալով մեզի, մենք դեռ հազիւ թատրոն մը ունենալ սկսանք. բնականաբար չենք կրնար ուզել որ ան՝ այժմէն իսկ՝ կատարեալ ըլլայ:

Նոր երեւոյող գործէ մը բոլոր յասկութիւնները պահանջել, դիտուն ծնած գուակներ աշխարհ բերել ուզող մօր մը նմանիլ ըսել է, բայց իրաւունք ունինք ուզելու որ մեր թատերաբեմին անկատարութիւնները փոքր ըլլան, եւ աշխատիլ որ անոնք ինչ տեսակ ալ ըլլան՝ օրէ օր նուազին: Տեսակ մը թերութիւններ, արդարեւ, անխորձութիւնն իբր չբա՛ւարանք չեն կրնար ունենալ: Ըստ իս, մեր թատրոնին ամենէն մեծ թերութիւնը յոռի արտասանութեան մէջ է:

Այդ թերութիւնը, նախ, կը ջնջէ այն օգուտները զոր լեզուն պիտի կարենար քաղել թատրոնէն. երկրորդ, ան մինչեւ աստիճան մը անկարելի կը դարձնէ ծիծաղելիութեան առաջին առնելը եւ բարբարոսկապէս կը փճացնէ ազգեցութիւնը զոր խաղը պէտք էր առաջ բերէր:

Բայց գանք այն իրողութեան թէ մեր խաղերը մեծ մասամբ եւրոպական լեզուներէ թարգմանուած են(1):

(1) Այն միջոցին ուր այս նամակը գրուած է, Բան մը Սա հանցի գրագէտներ անօրալի բսն մը կը նկատէին քրիստոնէական բարոններու մեծ մասին մեք եւրոպակ սն խաղերու բարգմանութեանց ներկայ սցու իր: Անօրալի կը կարծէին — բոլորովին անհասկանալի անձնապատուութեան մը քսս սկեսեմ դասելով իրերը — սնանանալ ուրիշ երկրի մը արտաբնական վրայ, նշյն իսկ այնպիսի բաներու վրայ զոր իրենց չունէին եւ որոնք ուրիշ ազգերու մեջ կատարելութեան հասած էին:

(Ծանօթութիւն Էպուզիս Թեովփիզ Պեյի)

(1) Թրքական ստած:

Եթէ ատիկա յանցանք մին է, առոր պա-
տասխանատու թիւներ թատրոնին վրայ չ'իշ-
նար, այլ գրագէտներուն: Եւ արդէն այդ
թատրոններէն մէջ եւ այնքան մեծ պէշու-
թիւն մը չ'եմ տ'աննը:

Չեմ կարծեւ, որ ոչ մէկը գրականութեան
մէջ փնտռէ մոլութեան ճամբան:

Հրահանգիչ գրուածք մը հայրենիք չունի:
Եթէ մտածում մը ճիշդ է, այն սպաւորութիւնը
զոր սն կը թողու այս ինչ լեզուին մէջ, մը-
նայնը պիտի թողու ուրիշ լեզուի մը մէջ ալ:
Նստ մը անդրիական, գեղամտական խաղ'ը
Փրանսիայէն թատրոններու ու թատրոններու
մէջ խաղացուած են: Թատրոններէն մէջ,
մշակ բանը որ կը կորսուի, ինքնատիպ ոճին
փայլն է, բայց հոճոյքը զոր սն կուտայ եւ
սպաւորութիւնը զոր կը ձգէ՝ բնաւ երբեք չ'են
նուազիր:

Երբ կը տ'անննք աղբիկ մը որ իր կ'աննքը
կուտայ յանուն իր սիրոյն ու իր ամօթխածու-
թիւնը պաշտպանելու համար, կամ երբ կը
տ'անննք քաջ բայց աղէտ մարդ մը որ նրբախօս
ու սրամիտ մարդոյ ձեռքը կ'իջնայ, հոյ կ'ը-
նենք գիտնալու թէ ի՞նչ ազգէ է, ի՞նչ անասի
հագուստ կը հագնի:

Ինչ կարող է ըլլալ, արդարեւ, այս ման-
րամասնութեանց ազգայնութիւնը հանդիսաւան-
ները յուզող պայտաներուն վրայ:

Կէս մին ալ կայ որ ուշադրութեան արժանի
է: Թատրոնագրութիւնը ամենէն զժուար սեան
է: Այդ զժուարութիւնն այնքան մեծ է, որ
Ֆրանսացի մէջ՝ այժմ գոնուող սասը հագար
գրագէտներուն մէջ՝ սասը հաս չ'կայ լաւ թա-
սերագիր: Արդ, եթէ մեր գրականութեան վի-
ճակն աչքի առ'իւ ունենանք, մեր մէջ շան'ի՞
հատ թատրոնագիր պիտի գտնենք:

Եւ եթէ մտածենք որ Եւրոպայի մէջ խաղ
մը մինչեւ հարիւր անգամ կը ներկայացուի,
մինչ հոլանդ մէջ՝ երէք կամ հինգ անգամ, սու-
կէն պիտի հետեւնանք թէ միմբայն Յակոբ-
Կիւլիի թատրոնին համար մինք պէտք է որ
ունենանք գրական արտադրութիւն մը շատ
աւելի ստուարութիւն քան ինչ որ կը հայկոյն-
թուի Ֆրանսայի ամենէն մեծ թատրոնին հա-
մար: Աւ'ը պիտի գտնենք այդ բոլոր խաղերը:

Կոմենտի, որ Ֆրանսական թատրոնին մեծ
վարպետը կը համարուի, Ազանիական թատրո-
նէն նիւթեր փոխ ստամ է, եւ Կեօթէ, գ'ը-
մանական գրականութեան այդ սահ լիբան,
Ֆրանսական գրականութենէն օգտուած է: Այս
իրողութեանց հանդէպ, պիտի համարձակենք
ըսել թէ մեր բոլոր խաղ'երը պէտք է ինքնա-
տիպ ըլլան:

Ինչ որ ամենէն աւելի պիտի գտնուի մեր
թատրոնին համար, այն է որ գ'երասանները
իբնեց արտասանութիւնը բարեքէին եւ թատե-
րագիրները փշոյուտոյ ու բանադրօսիկ ոճի հա-
մար իրենց սէրը մէկիչի գնելու վերանձնու-
թիւնն ու աղտութիւնն ունենային: Ատենով,
յաւակնոտ բաներու եւ խրթին ֆրագներու ան-

միտ կուտակուեմը գրաւոր լեզուին միայն վերա-
պահուած էր, եւ խօսակցութեան մէջ այդպիսի
ձեւեր մայնելը ճիծողիլի բլլայ ուզել կը նշա-
նակէր: Այժմ որ լեզուն այնքան պարզուեցաւ,
եթէ սրտնք թատերական խօսակցութեանց
մէջ՝ գործածել տալիսներ որ ֆրագին մասերը
իրարու կը չ'ըմտակապեն ու բազմակուտակ
եւ խարու կուտուած իզուփիքներ, շատ սարօ-
րինակ լան մը պիտի բլլայ:

Այն լեզուն զոր ամէն մարդ կը փնտռէ թատ-
րոնին մէջ՝ պարզ խղճի լեզուն է: Եթէ անոր
անց գտնեն գուտակուն լեզու մը, կամ Եւր-
կիսի(1) լեզուին նման քառարարաւ մը, ո՞վ
պիտի կարենար այդ գրականութիւնը հանդու-
մէզ եւ անոր մթութիւնները լուսաւորել պիտի
ուզէր:

ՔԷՄԱ

ՈՏի խնդրոյն նուիրուած այս երկու պար-
բերութեանց կարեւորութիւնը լաւ բնականու-
համար, պէտք է յիշել թէ Կէմալ ամենէն
եռանդուն, ամենէն կորովի արտյեաններէն մին
եղաւ լեզուական այն բարենորոգումին որ կը
ձգտէր թըքերէն արարելէն ու պարսկերէնի
տիրապետութենէն ազատել: Այստեղ չ'եմ կրը-
նար մանրամասնօրէն պատմել այս լեզուական
անկախութեան համար մղուած երկարատեւ
պայքարը: Երկչոտօրէն սկսուած՝ Ժ. Գարուն,
Այր Շիր-Պայքարօքի եւ Իպի-Կէմալի ձեռքով,
Մեհմետ Ա.ի օրով շարունակուած՝ ապարդիւ-
նօրէն՝ Համիդ-Կալիֆայէ կողմէ եւ Ալիեմ Գ.ի
օրով Ասիէի կողմէ, 1851ի մօտ վերկտուած՝
Շինասիի ձեռքով, այդ պայքարը իր յաղթական
լուծումը կրցաւ ստանալ միմբայն չ'որհիւ այն
խանգին ու յամառութեան որով Կէմալ արիա-
բար, եւ Ահմետ-Միհմաթ, յաղթականօրէն, կը-
ուեցան անոր համար:

Օրինակը պատուէրին միայնելով, Կէմալ
իր բոլոր թատերական գործերուն մէջ իր նա-
մակ բասթունի վրայ գրութեան տեսութիւններն
ի դարձ է գրած: Երէք արձակ ստանիւրը որոնք

(1) Ներկիսի Օսմանյի արձակագիր մըն է
որուն գր սիսն արտարութիւնները իբր լաւ ու
նայն իսկ դաս սկսն գործեր կը նկատուին, բայց
եւ Եւս դժուարահասկ սեռի: Իր ահեհն աւելի
ուսու նեսիւրուած գիրքը Նաւսեի Ներկիսի ան-
ուսնաւսն է (Ներկիսիի հինգ գործեր): Այս
գր սգէք Պալսեցի եր եւ ժէ. դորու վերջեր
ապրած է: (Մ. Հ.)

յաջորդեցին Վարսակին ևս որոնց տիրոջաններն
 են Ա. Բիֆ-Պէյ, Ջեյվսըն Զօնուզ (խեղճ տղայ)
 և Կիւլ-Նիւնալ (վարդին բողբոջը), տաճկական
 բարբըրու խորէն ուսումնասիրութիւններ, այն-
 քան գնահատելի են նիւթին լայն յղացմամբ,
 զգացմանց խորխա ազնուութեամբ, գործողու-
 թեանց մէջ տիրող բարձր բարոյականով, որ-
 քան խօսակցութեանց զարմանալի պարզու-
 թեամբն ու մրանգամայն նոյնքան զարմանալի
 վնասութեամբը: Միակ մեղադրանքը զոր կարելի
 է ընել անոնց, այն է որ երբեմն անոնց մէջ կը
 պակսի բեմական հնարագիտութիւնը, գործու-
 ղութիւնը՝ բառին թատերական իմաստով:

Ի էմալի և Ահմէտ-Միտհաթի կը վերաբերի
 զարձեալ թրքական թատերարեւը ընդլայնած
 ըլլալու պատիւը՝ զուտ թրքական տառններ ու
 կատակերգութիւններ գրելով: Մինչև այն
 ատեն հեղինակները շատացած էին թարգմանու-
 թիւններով, նմանողութիւններով, բանագո-
 ղութիւններով ու քանի մը ինքնատիպ խաղե-
 րով որոնց գործողութիւնը կ'անցնէր օտար կը-
 կիրներու կամ Արիւսթի ուրիշ ժողովուրդնե-
 րուն մէջ, այն պարզ պատճառով որ թուրք
 կնոջ արգելուած ըլլալով՝ ըստ Գուրանին՝ հա-
 սարակութեան առջև էրիկ մարդոց հետ կրնա-
 ւալ, բնիկ թրքական նիւթեր առնելը գրեթէ
 անկարելի կը գտնար ևս թատերագիրները կը
 ստիպուէին քիչ շատ շահեկանութիւն ունեցող
 նիւթերը մահմեդական աշխարհէն դուրս վրն-
 տալ: Ի էմալ և Ահմէտ-Միտհաթ հասկցան թէ
 այդ ճակատն հետևելը՝ թրքական թատրոնն
 իր օրօրոյն մէջ խեղդել էր: Ուստի, այնքան
 ուժգնութեամբ որքան քաջութեամբ հակադրե-
 ցին այդ վտանգին դէմ, բայց, աւա՛ղ, այդ
 առաքինութիւնները, ին պէս պիտի տեսնենք քիչ
 յետոյ, վարձատրուեցան աքսորով, և թրքա-
 կան թատրոններու վրայ ներկայացումն արգել-
 ուեցաւ բոլոր այն խաղերուն որոնց նիւթը, հե-
 ոուէն կամ մօտէն, վերանորոգչական գաղա-
 փարներու հետ կապ ունէր ևս կամ հարուած
 մը կուտար — նոյն իսկ ամենաչնչին — Գու-
 րանին պատուէրներուն:

Մինչև այսօր, Վարսակին վրայ գրուած
 արգելքը գեո չէ վերջուած՝ թէ՛ Ռուսիոյ հան-
 դէպ ընդունուած գիւնանագիտական թաքուն
 զիջողութեան մը պատճառով, և թէ՛ որով-

հետև « Հայրենիք » ի գաղափարը կարելի չէ,
 պէտք չէ որ Թուրքին մէջ գտնուի վերացեալ
 ձևով, այլ շօշափելի ձևով մը: Ետիֆան կը
 ներկայացնէ ևս կ'ամիսիէ խտացեալ կ'արպով
 մը՝ յաչս Օսմանցւոյ՝ կրօնքի գաղափարը և
 հայրենիքի գաղափարը:

Որքան ալ մեծ ըլլայ իր թատերգութեանց
 ներքին արժէքը, Ի էմալ իր բանաստեղծ ևս իր
 վիպասան՝ աւելի լուրջ տիրոջաներ ունի փառ-
 քի: Իր Նամ'ի տխրատուած բանաստեղծու-
 թեանց հաստը, իր ճիզվի ազգային վէպը,
 իր կենսագրական ուսումնասիրութիւնները՝
 Էվրասի Փերիշան (շիրուցան թ. Երթեր), որոնք
 իրբևս իր գլուխ-գործոյը նկատուած են՝ ամէն
 ահակէտով, իրենց հեղինակին տուած են ա-
 ուալին աւելը՝ իր կրկին ժամանակակից գրա-
 կանութեան մէջ: Ի նորերգական հրավառ աւելն
 մը, ոճի աննման յտակութիւն մը ևս ներգաշ-
 նակութիւն մը կը բնորոշեն իր գործը: Անվի-
 ճելի կերպով՝ թուրք գրագէտներու ամենէն
 կատարեալն է, և այն պաշտամունքը զոր արգի
 սերունդը նուիրած է իր յիշատակին՝ կը նմանի
 անոր զոր նախնիք կ'ընծայէին աստուածներուն
 ու հերոսներուն:

Ի էմալ հերոս ալ կըսէ: Գիտէ՞ք թէ ո՛րքան
 Ի էմալ կը խանդավառուէր ազնիւ, մեծ դասե-
 րուն համար: Փարիզ գտնուելով (187) ի պա-
 տերազմին ատեն, առանց բողբոջ մը վարանելու
 ֆրանսական բանակին մէջ մտաւ իր կրեք բա-
 բեկամներով՝ Ի էչատ Պէյ, Մէհմէտ Պէյ և Հա-
 ճի Նուրի Պէյ, և, անանուն զինուոր, ամբողջ
 պատերազմի միջոցին կուուեցաւ (1):

ԱՏՈՒՅ ԹԱՆԱՍՍՕ

(Շարունամիւնի)

(1) Գնալ ծնած է 1837 թն, Պոլիս. իր հայրն
 էր Սեքստ (հրամանատար) Մուսրաֆա Պէյ և
 մայրը՝ Արմաուսլու Ապսիւլ-Լսփիֆ փառայի
 աղջիկը: Մեռաւ 1888 թն, Հոռոյսի մէջ, — որ
 ստեղծ իր ակտրալայն էր ելած, — արդի
 Սուլթանն հրամանով Հոռոյսի սանձափն և
 յետոյ Միսիլլիի սանձափն կ'ստավարիչ անուան-
 ուելի էսֆը:

ՆՈՒԵՐ ՄԸ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԻԿԻՆ

« Աշխարհի Սալոն »-ին մէջ ի ցոյց դրուած էր Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Երեմեան Հայրիկին Կ'սարճանը , գործ Պ. Տէր-Մարութեանցի : Հայ անձնաւորութիւն մը մտադիր էր գնել այդ գեղեցիկ աշխատութիւնը : Բայց Փարիզաբնակ խումբ մը Հայեր սիրուն գաղափարն ունեցած են ժողովրդական հանգանակութեամբ մը դայն գնելով և անոր պղնձէ վերարտադրութիւնը յօրինել տալով՝ փարիզեան Պարպրտիէն ծանօթ տան ձեռքով, նուիրել մեր ամենասիրելի Կաթողիկոսին, իբրև երախտագիտութեան ու հիացման արտայայտութիւն մը արտասահմանի հայ գաղութներուն կողմէ իր ութուսնեկնիզամեակի անուան տարեդարձին առթիւ : Այս գաղափարն իրականացնելու համար, կազմուած է Յանձնախումբ մը, որու Ատենապետ ընտրուած է Պ. Միհրան Յովակիմեան, Ատենազպիր՝ Պ. Կ. Փէլիքիւնեան և Գանձապահ՝ Պ. Զ. Զօրայեան : Անտարակոյս ենք որ արտասահմանի բոլոր Հայերը խանդավառութեամբ պիտի մասնակցին այս հանգանակութեան :

Գումարները պէտք է զրկուին Յանձնախմբի Գանձապահ Պ. Զ. Զօրայեանին ,
4, Rue de Châteaudun

Paris

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԳԵՂՈՒՆԻ . — Ս. Ղազարու վանքն այս օրերս ի լոյս ընծայած է նոր թիւ մը իր քանի մը տարիէ ի վեր հիմնած գեղարուեստական թերթին՝ Գեղողևիկն : Այս թիւը կը գերազանցէ, (ոչ զբաղան բովանդակութեամբ, որ աւելի ուժեղ էր վերջին թիւին մէջ, այլ արուեստի ճոխութեամբ ու գեղեցկութեամբ) մինչև ցարդ լոյս տեսածները, որոնք սակայն նոյնօրինակ և բուսական հրատարակութեանց մէջ առաջնակարգ տեղ բռնելու չափ չքեղ էին :

Գեղողևիկի նոր թիւը կը պարունակէ Ա. Անտոնեանի զրական գործունէութեան մասին յօդուած մը՝ Լէօի, ֆրանսոցի առաջնախօսներէ քաղուած քսան առակներու հայերէն թարգմանութիւն՝ Մ. Նուպարեանի, Ակնարկ մը Պարսկաստանի Հայերու անցեալին վրայ՝ Հ. Առաքելեանի, յօդուած մը Քեհրանի ազգային վարժարաններուն վրայ՝ Մ. Զառաֆեանի, Անտոն Ռոզա նկարչին վրայ յօդուածի մը թարգմանութիւն՝ Հ. Փ. Եատիկեարի, Սաթենիկ (ողբերգութիւն) Հ. Երեմեանի, պոռոյտ մը Նախապետաց մէջ՝ Հ. Փ. Եատիկեարի, յօդուած մը Սինանեան երաժշտին վրայ՝ Հ. Ն. Տիրացուեանի, Վիթթորիա Աղանուրի քանի մը բանաստեղծութեանց՝ թարգմանութիւն՝ Հ. Ա. Ղազիկեանի, Նկարները բազմաթիւ են և հոյակապօրէն վերարտադրուած . հաճոյքով կը նկատենք որ անոնց մեծագոյն մասը կը բռնեն իտալացի ամենամեծ արուեստագէտներու (Ռաֆայէլ, Բորրեճճիօ, Միքէլ-Անճէլօ, Փալմա Վերքիօ, Կիրլանտայօ, Տոմմիքօ, Թիեփոլօ, Ֆրա Ֆիլիփօ Լիփիի, Պոտտիօ, Ֆրա Պէթթօ Անճէլիքօ, ևւն.) գործերը, — ին պ.ս և Պ. Պ. Ա. Ահարոնեանի, Վ. Մախօխեանի լուսանկարները, այլև այլ տեսարաններ, բնանկարներ, ևւն. ևւն :

Ս. Ղազարու Միաբանութիւնը որոշած է, ինչպէս ծանօթ է ամենուն, այդ հրատարակութեան զուտ հասոյթը յատկացնել Հայաստանի որբանոցներուն : Նախաբանին մէջ Հ. Երեմեան կը գանգատի այն մեծ անտարբերութիւնն — կամ գէթ այն չափազանց գաղջ համակրութեանէն, — զոր հայ հասարակութիւնը ցարդ ցոյց տուած է հանդէպ այս գեղարուեստական-բարեգործական ձեռնարկին : Այդ անտարբերութիւնը ծանրապէս դատապարտելի է արդարև : Այդ հրատարակութիւնը պէտք է գտնուի քիչ շատ ճաշակ ունեցող, կամ գէթ քիչ մը սիրա ունեցող ամէն Հայու սալոնին մէջ :

Le Gérant : FRÉDÉRIC MACLER
Imp. D. DOGHRAMADJIAN
18, Rue des Gobelins, Paris.

ՄԱԲՍՈՒՏԵԱՆ ՕՏԷՈՆԻ ՄԷՁ. — Պ. Մաքսուտեան իր սկզբնաւորութիւնն ըրաւ Մոլիերի Ագահով . ինքն իսկ խաղաց Հարիակոնի նշանաւոր դերը , եւ արտասովոր յաջողութիւն

գտաւ . վերջին արարէն յետոյ , հասարակութիւնը չորս անգամ ի տես կոչեց զինքը որոտագին ծափերով :

ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ ԱՆԱՀԻՏ

- Թիւ 1. — Անարոյ Ֆրանս . Եպիկուրի պարեզը , (Հատուածներ) , թարգմանեց Ա. Չօպանեան , հեղինակին կենդանագրով . Գին 1 ֆրանք :
- Թիւ 2. — Այգրես սը Վիլնէի Գերբուածները , հեղինակին կենդանագրով , թարգմանեց Ա. Չօպանեան : Գին 1 ֆրանք :
- Թիւ 3. — Օւար Խայեալի Քառեակները , քննական ուսումնասիրութեամբ մը պարսկերէն ընագրէն թարգմանեց Գ. Փառնակ . Գին 3 ֆրանք :

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԻՔ « ԱՆԱՀԻՏ »Ի

- Թիւ 1. — Նահապետ Քուչակի Դիւանը , սիրոյ կրգեր , խրատական եւ այլաբանական կրգեր , պանդուխտի կրգեր . Գիննական ուսումնասիրութեամբ մը հրատարակեց Ա. Չօպանեան . 3. ֆր.
- Թիւ 2. — Մկրտիչ Պեշկիրաշլեանի Գերբուածներն ու նաւերը , ծանօթագրութիւններով հրատարակեց Ա. Չօպանեան . 4 ֆր. 50

ՖՐԱՆՍԵՐԷՆ ԳՐԿԻՐ

LES MASSACRES D'ARMÉNIE, témoignage des victimes; recueil de lettres, traduites en français par A. TCHOBANIAN: préface de GEORGES CLEMENCEAU, Librairie du Mercure de France. 3 ֆր. 50

L'ARMÉNIE, SON HISTOIRE, SA LITTÉRATURE, SON RÔLE EN ORIENT, par A. TCHOBANIAN, avec une introduction d'ANATOLE FRANCE. Librairie du Mercure de France, 1 ֆր.

ZEITOUN, DEPUIS LES ORIGINES JUSQU'A LA GRANDE INSURRECTION DE 1895 par AGHASSI: Traduction française d'A. TCHOBANIAN: préface de VICTOR BERARD Librairie du Mercure de France. 3 ֆր. 50

POEMES ARMÉNIENS ANCIENS et MODERNES, traduits en français par A. TCHOBANIAN, et précédés d'une étude de GABRIEL MOUREY sur la Poésie et l'Art arméniens. 2 ֆր.

CHANTS POPULAIRES ARMÉNIENS, traduction française avec une introduction par A. TCHOBANIAN; préface de PAUL ADAM. Librairie Paul Ollendorff. 3 ֆր. 50

Ouvrage couronné par l'Académie Française

ԱՆԱՀԻՏ ի բաժանորդագրութեան պայմանները

Անահիտը կը հրատարակուի ամիսը անգամ մը :

Բաժանորդագրինն է տարեկան՝ 10 ֆրանք (Ֆրանսա), 12 ֆրանք (օտար երկիրներ 2 տոլար (Ամերիկա), 5 ռուպլի (Ռուսիա) :

Վեցամսեայ՝ 5 ֆրանք (Ֆրանսա), 6 ֆրանք (օտար երկիրներ), 1 տոլար (Ամերիկա), 3 ռպլ. (Ռուսիա) :

Յօդուած եւ բաժանորդագրին զրկել հետեւեալ հասցէին ,

A. TCHOBANIAN

17, Rue La Bruyère

Paris

« ԱՆԱՀԻՏ » Ի ԳՈՐԾԱԿԱԼՆԵՐԸ

Գահիրէ	Պարոն Կիրակոս Զուլագեան
Ռուսճուգ	» Գառնիկ Մաղմանեան
Վառնա	» Զարպհանէլեան
Ֆիլիպէ	» Թազուր Հինգլեան
Նիւ-Եօրք	» Պետրոս Գաբրիէլեան
Իսթ Ուոթըրթաուն	» Կ. Մալխասեան
Սէնթրըլ Ֆօլս	» Նշան Մինասեան
Զիքակօ	» Մ. Կիւրեղեան
Նեշուէ	» Յ. Արողեան
Ուսթըր	» Մինաս Գաբրիէլեան